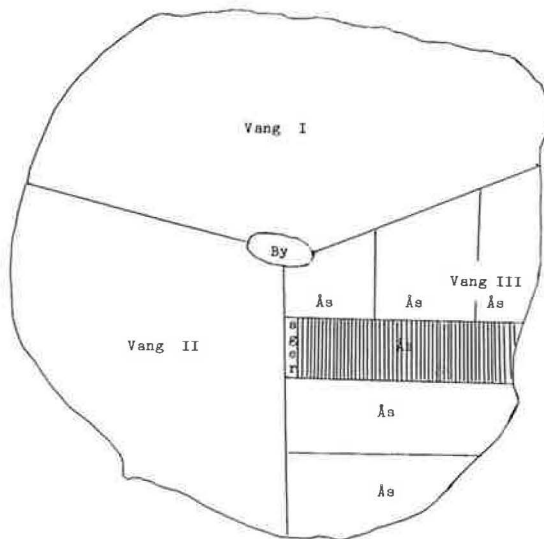

Mark- og dyrkningsfællesskabet i Dreslette omkring 1680

Af Henrik Damgaard og Niels Erik Frederiksen

I begyndelsen af 1680'erne igangsattes et af enevældens største administrative arbejder – en opmåling og taksering af samtlige opdyrkede markarealer i Danmark. Projektet skulle tjene det formål at skaffe et rimeligt grundlag for jordbeskatningen, idet hver bonde skulle svare skat i forhold til, hvor meget og hvor god jord han havde. I sin endelige form kom dette arbejde til at fremstå som Christian V's matrikel af 1688, men forud for denne gik udarbejdelsen af en serie protokoller, hvortil hører de såkaldte markbøger. I disse finder man hver enkelt bys jordtilliggender opmålt på grundlag af de dengang gældende dyrkningsenheder – ageren, åsen og vangen, med en angivelse af agrenes bonitet (jordkvalitet) og pløjeretning samt af åsenes og vangen's marknavne.¹

Schematisk oversigt over normalt marksystem.

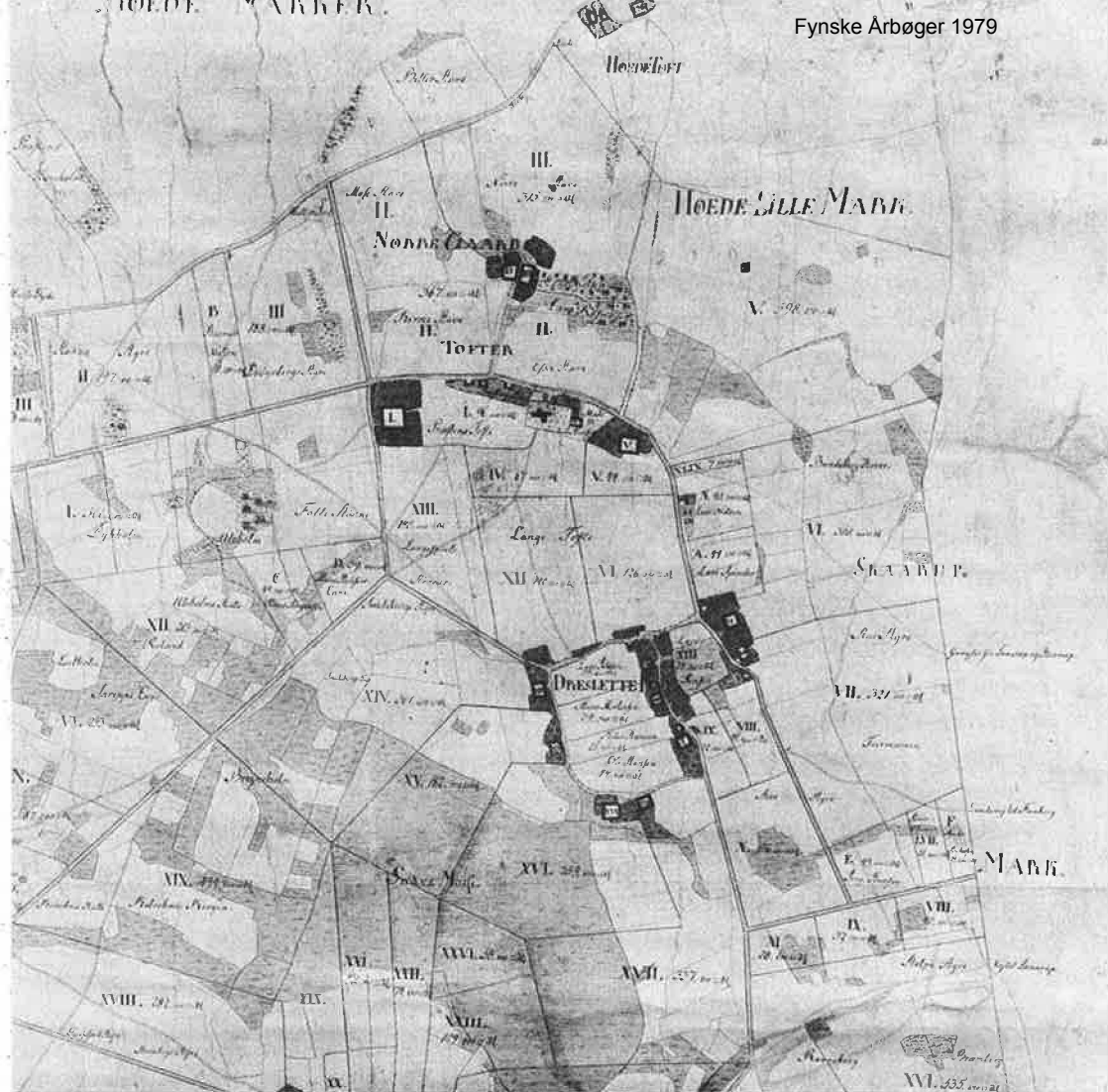
Alene ud fra disse oplysninger kan mange spørgsmål vedrørende det daværende landbofællesskab besvares. I denne artikel har vi imidlertid valgt at inddrage yderligere en kildegruppe, nemlig udskiftningskortene, der sammenholdt med markbogsmaterialet åbner mulighed for at genskabe et detaljeret billede af den enkelte landsbys marksystem.

Som navnet antyder, blev udskiftningskortene til som led i den store udskiftning af jordfællesskabet i slutningen af det 18. og begyndelsen af det 19. århundrede. Også under dette arbejde blev der foretaget en opmåling af de enkelte byers jordtilliggende, men derudover udfærdigedes til hver by et kort over de opmålte og fordelte jorder. På mange af disse kort vil man kunne genfinde en del marknavne fra fællesskabets tid, og det er her, vi i sammenhæng med markbogens oplysninger skal se deres store betydning for landbohistorien. For selvom der rundt regnet ligger hundrede år mellem udarbejdelsen af markbøgerne og udskiftningskortene har perioden for mange landsbyers vedkommende ikke medført større ændringer end, at det fortsat er muligt at identificere en lang række marknavne fra markbog til udskiftningskort, og på grundlag af dette foretage en rekonstruktion af 1680'ernes dyrkningssystem.

Denne mulighed har i de senere år tiltrukket sig en del forskeres opmærksomhed, idet flere problemformuleringer kun lader sig løse ved en forudgående rekonstruktion. Dertil kommer, at det rekonstruerede materiale gør det muligt at opfatte de lokale dyrkningssystemer visuelt.

Til de mest fremtrædende forskere på dette område hører historikerne C. Rise Hansen, Axel Steensberg og Karl Erik Frandsen.² Imidlertid gælder det for denne forskning, at den hidtil har koncentreret sig om landsbyområder på Sjælland og Møn, hvorfor supplerende undersøgelser af tilstandene i andre landsdele synes påkrævet. Desuden har de udvalgte landsbyer alle fulgt ét og samme marksystem, nemlig trevangsbruget.

Et af hovedformålene med denne artikel skal derfor være at yde et beskedent bidrag til den eksisterende forskning med et materiale, der, hvad angår den geografiske placering og det anvendte marksystem, adskiller sig fra tidligere undersøgelser. Af flere årsager har vi i denne sammenhæng fundet Dreslette landsby interessant. For det første ligger den placeret på Sydvestfyn – altså udenfor det hidtil undersøgte område; for det andet står der i markbogen over Dreslette anført et marksystem, der ikke lader sig indpasse under trevangsbruget; og for det tredje har landsbyen

Udsnit af udskiftningskort, der viser Dreslette by, jof. bilag I.

haft markfællesskab med de to omkringliggende byer, Snave og Brydegarde, et forhold, som heller ikke tidligere er blevet belyst.

Som et andet hovedformål har vi søgt at give en tilbunds gående orientering om anvendte kilder og metoder i rekonstruktionen af dyrknings-systemet, så det skulle være muligt for evt. interesserede at arbejde videre med materiale fra andre landsbyer.

Endelig har vi i sidste del af artiklen valgt at give et par eksempler på problemformuleringer, der på tilfredsstillende vis kun lader sig løse ud fra det rekonstruerede kortmateriale, nemlig:

1. Den mulige sammenhæng mellem jordernes bonitetsansættelse (jordkvalitet) og deres beliggenhed i forhold til landsbybebyggelsen, og
2. Jordfordelingen mellem de tre byer Dreslette, Snave og Brydegaarde.

Hvad angår pkt. 1 genfindes dette problem ofte i ovennævnte litteratur, hvor man på grundlag af de hidtidige resultater er fremkommet med en teori, der i korthed går ud på, at de jorder, der lå nærmest landsbyen, p.gr.a. en stadig tilførsel af gødning, var af bedre kvalitet end de fjernere-liggende. Vi skal derfor se på, om denne teori også dækker forholdene, som de tog sig ud i Dreslette i slutningen af 1600-tallet.

Da Dreslette som nævnt har haft markfællesskab med de to omkringliggende byer, vil vi under pkt. 2 undersøge, om der her var tale om et fuldt udbygget markfællesskab byerne imellem (det man i faglitteraturen kalder et integreret markfællesskab), eller om det kun var begrænset til et mindre antal fællesarealer.

Topografi

Dreslette landsby og sogn ligger på Sydvestfyn i Baag herred. Sognet, som mod sydvest grænser op til Lille Bælt og Helnæs bugt, omgives på land-siden af Hårby-, Helnæs-, Sønderby- og Flemløse sogn.

Målebordsbladet³ viser en jævn slette med fald mod nordvest mellem Snave og Dreslette. Denne består af lagdelt sand, som formodentlig er rester af en hedeslette, skabt da smeltevandet søgte gennem dalstrøget vest for Flenstofte. I den østlige del af sognet er der et betydeligt mere bakket terræn, hvor Søbjerg nær ved Sarup Sø når en højde af 60 m. Denne del af sognet består af en temmelig sandet jord, hvilket antageligvis også skyldes istidens smeltevand.⁴ Mod syd er sognet særdeles skovrigt (Smørhaver, Tokelhaver, Ungersbjerg skov, Skårup Skovhaver og Strærup Skovhaver), og et større moseareal er at finde ved Snave Dam.

Det opdyrkede markareal dækkede i 1680'erne et område på $4 \times 5\frac{1}{2}$ km.

Kilder

I. Markbogen

Markbogens generelle udseende

Til de fleste markbøger blev der udfærdiget en forside, hvoraf det fremgår, i hvilket amt, herred og sogn opmålingen blev foretaget. Dertil kommer en angivelse af byens navn med tilhørende vange.

Opmålingsresultaterne for hver enkelt vang blev samlet i en protokol, som ligeledes fik en forside. Denne angiver herred, sogn og by, vangen brug/hvile-forhold samt navnet på lederen af det pågældende opmålingshold, som i 1680'erne bar stillingsbetegnelsen »konduktør«.

Hver ås blev beskrevet ved navn, antal agre, pløjeretning i forhold til verdenshjørnerne og beliggenhed i forhold til naboåse, og udfor agrene blev der anført en jordbundsbeskrivelse (muld, sand og ler) samt en taksationsbetegnelse (god bygjord, ringe boghvedejord). Den enkelte ager blev i markbogen indført med bredde-, længde- og arealangivelser sammen med oplysninger om brugerens navn,⁵ samt agerens nummer i rækkefølgen.

Mangler ved Dreslette markbog

Foruden at være temmelig uordentlig ført har Dreslette markbog også betydelige mangler i forhold til de fleste af matrikuleringens øvrige markbøger.⁶ Således mangler der en markbogsforside samt tre protokolforsider. Af markbogens ialt syv afdelinger er altså kun fire forsynet med en forside. Disse protokolforsider er desuden ikke i fuld overensstemmelse med markbøgernes normale udseende, idet konduktørernes navne ikke står anført. Endelig skal det nævnes, at agrene ikke er blevet anført med nummer. På grund af disse mangler har det været vanskeligt at bestemme antallet af vange i bymarken.

Markbogen for Dreslette

Markbogen for Dreslette, som blev udarbejdet i efteråret 1682, består af ialt 540 sider. Af disse fremgår det, at Dreslette har haft markfællesskab med de omkringliggende byer Snave og Brydegaarde.⁷ Opmålingsresulta-

terne i denne markbog repræsenterer derfor ikke blot én, men tre byers jordtilliggender.

Ved en første betragtning af markbogens disposition synes der ialt at være blevet opmålt 5 vange, 1 vænge samt nogle toftearealer, indført med følgende navne: Schous Bierigs March, Schoufsbiereg March, Kouble Marchen, Kogle Marchen, Schouffmaalene og Snave Wenge (til de tre sidste mangler der en forside). Tofterne er blevet samlet under betegnelsen »Nogle Tofter tilhørende Dreslette«.

Ved en nøjere gennemgang peger diverse oplysninger imidlertid i retning af 3 vange, 1 vænge og nogle tofter, således at Schous Bierigs og Schoufsbiereg har været én og samme vang, Kouble og Kogle ligeledes, og de resterende marker selvstændige som anført i markbogen.

Årsagen til disse modstridende registreringer skal ses på baggrund af markbogens opdeling af vangen arealindskrivning i fem protokoller. I de fleste tilfælde kan man gå ud fra, at hver protokol repræsenterer én vangopmåling, men som nævnt er protokolforsiderne i Dreslette markbog imidlertid ikke i fuld overensstemmelse med markbøgenes normale udseende i matriklen, og ser man på de indbyrdes ligheder i navnebetegnelserne for fire af de ialt syv markers vedkommende, nemlig Schous Bierigs, Schoufsbiereg, Kogle og Kouble, kunne det tyde på, at der her kun har været tale om to og ikke fire adskilte vange. Spørgsmålet er derfor, om protokolinddelingen i Dreslette markbog har haft den samme funktion som normalt, nemlig at indeholde en samlet opmåling af hver vang. Herpå giver markbogen i tilfældet Kogle/Kouple et utvetydigt svar, da der mellem optegnelserne over Kogles og Kouples jorder står skrevet: »Efterskrevne hører til samme march«. Af denne oplysning fremgår det, at de to navne, Kogle/Kouple, som ovenfor antaget, betegner samme vang, og man må derfor formode, at de to forskellige navne er fremkommet som en følge af, at to adskilte opmålingshold, hver med sin stavemåde, har foretaget opmålinger i samme vang og nedskrevet resultaterne i hver sin protokol. Denne teori ville man let kunne have efterprøvet, hvis konduktørernes navne var blevet anført på protokolforsiderne. Herudfra ville man nemlig kunne have fastlagt antallet af opmålingshold.

Imidlertid muliggør markbogens oplysninger en efterprøvning ad anden vej, idet man ud fra opmålingsdatoerne af de enkelte marker kan danne sig et billede af holdfordelingen.

Datoerne er som følger:

Schous Bierigs	opmålt fra d. 11/9-21/9
Schoufsbiereg	opmålt fra d. 12/9-19/9
Kogle	opmålt fra d. 11/9-15/9
Kouble	opmålt fra d. 11/9-15/9
Snave Wenge	opmålt fra d. 15/9-19/9
Schouffmaalene	opmålt fra d. 18/9-22/9
»Nogle Tofter«	opmålt fra d. 8/9-19/9

Heraf ses det, at opmålingen af henholdsvis Schous Bierigs-Schoufsbiereg og Kogle-Kouble, stort set er foregået indenfor de samme tidsrum (11/9-21/9, 12/9-19/9, 11/9-15/9, 11/9-15/9), og de må derfor være blevet opmålt af hvert sit hold. Sammenlagt har altså fire hold stået for opmålingen af disse marker, hvilket bekræfter vores formodning om, at der i to tilfælde (Schous Bierigs/Schoufsbiereg, Kogle/Kouble) har været ansat to hold til opmåling af en vang.

Med denne opstilling skulle det derfor være klarlagt, at de syv protokoller i markbogen ikke hver repræsenterer en vang, men derimod hvert holds samlede opmålinger i de enkelte vange, således at der i Dreslette i 1682 ikke har været fem, men tre vange, foruden et vænge og nogle tofter.

En mindre korrektion af denne teori synes dog nødvendig, idet Schouffmaalene, som vi af hensyn til overskueligheden har kaldt en vang, indtager en speciel stilling, som vi ikke her, p.gr.a. pladshensyn og benyttet kildemateriale, har haft mulighed for at analysere tilbundsgående. Det skal blot nævnes, at den i markbogen bliver kaldt en skovmark, og at man ud fra dens samlede areal kan se, at den ikke har indtaget den samme position som de to andre vange.⁸

Den endelige teori bliver altså, at Dreslettens jorder i 1682 var opdelt på flg. måde:

2 vange	: Kople* og Schoufsbiereg*
1 skovmark	: Schouffmaalene
1 vænge	: Snave Wenge
Nogle tofter	: »Nogle Tofter tilhørende Dreslette«

* Af pladshensyn betegnes henholdsvis Kogle/Kouble og Schous Bierigs/Schoufsbiereg herefter ved navnene Kople og Schoufsbiereg, som er hentet fra udskiftningskortets angivelser.

Endelig skal det nævnes, at man i markbogen får oplyst, at markernes brug/hvile-forhold i Dreslette varierede fra 2/1 til 2/2. Under brug/hvile-forholdet 2/1 hørte Kople samt en større del af toftearealerne, mens forholdet 2/2 gjorde sig gældende for de resterende marker.

Disse oplysninger sammenholdt med ovenstående mark- og vangeinddeling udviser således et dyrkningssystem, der ikke lader sig indpasse under de gængse former, 2-, 3-, 4- eller 5-vangsbrug.

II. Udskiftningskortet

Udskiftningens formål var at samle den jord, som hver bonde hidtil havde haft liggende spredt på flere steder. For at undgå, at nogen skulle komme til at lide tab ved omlægningen, foretog man, foruden en opmåling, en taksering af jorderne, og udskiftningsforretningen falder derfor i tre dele: opmåling, taksation og deling. Hele byen og dens marker opmålt, og der optoges et udskiftningskort.⁹

Ved udskiftningen oprettedes dog ikke i alle tilfælde nye kort. Som oftest nøjedes man med at kopiere et allerede foreliggende materiale i to eksemplarer, hvorpå den ny inddeling overførtes, og hvorefter ejerlaugets største lodsejer fik det ene, mens det andet indsendtes til Rentekammeret.¹⁰

For Dreslette, Snave og Brydegaardes vedkommende blev markerne opmålt i 1784 og 1785¹¹ og udskiftet i 1789 af landinspektør Nyholm. Udskiftningskortet er kopieret år 1800 og udarbejdelsen af kortet har landmåler W. Faling stået for. Da der på dette kort er anført en del marknavne, og da mange af disse genfindes i markbogen,¹² er det muligt ud fra markbogens længde- og breddeangivelser at rekonstruere marksystemet, som det har taget sig ud i begyndelsen af 1680'erne.

Undtagen et enkelt tilfælde (ås nr. 94: Esche Becks Aggre) er udskiftningskortet over Dreslette i modsætning til nogle få andre, ikke forsynet med agerstriber, åsgrænser og gærder. Derimod findes i kortets øverste venstre hjørne en signaturforklaring med en oversigt over lodsejere, gårdenes og husenes brugere og de enkelte lodders numre, samt en angivelse af landsbyens beliggenhed.¹³

Omkring år 1800 var bymarkerne ifølge udskiftningskortet inddelt i flg.:

2 vange	: Kople og Schoufbiørg
3 haver med skovmark:	: Smørhaverne, Odderkjærs Haver og Ungers Bjerge
1 vænge	: Snave Wenge
Nogle tofter	: Dreslette Tofter

I tilknytning til ovenstående bør det nævnes, at mosearealerne indenfor bymarkerne muligvis er blevet mindre i de ca. 100 år, der ligger mellem matrikuleringen og udskiftningen af landsbyerne. Man må ihvertfald gå ud fra, at de ikke er blevet større, hvilket får betydning for markernes rekonstruktion.

Rekonstruktionen

Rekonstruktionsmetoden

Som grundlag for rekonstruktionen af kortet til 1688-matriklen benyttede vi udskiftningskortet over Dreslette, Snave og Brydegaard fra år 1800.

Fremgangsmåden gik i sin enkelthed ud på en identifikation af marknavne fra matriklen til udskiftningskortet. Et af kravene til de to kilder var derfor, at de begge skulle indeholde en tilstrækkelig mængde marknavne, så en identifikation var mulig. Da dette krav syntes opfyldt, gik vi i gang med rekonstruktionen.

Det første, vi gjorde, var at indtegne figurer over åsene, udfra markbogens længde- og breddeangivelser, på hvidt karton og nummerere dem i overensstemmelse med den rækkefølge, hvori de stod opført i markbogen. Således fik den først opmålte ås i Dreslette markbog nummeret 1, den næste nummeret 2 osv. Figurerne blev dernæst klippet ud, og det efterfølgende arbejde kan vel bedst betegnes som en »læggen puslespil«. Det skal her nævnes, at vi som grundlag for vores modeller arbejdede med en ås-figur, hvor den ene ende var retlinjet og den anden vinkelret takket. Dette skulle i flere tilfælde vise sig ikke at svare til det virkelige billede, men som udgangspunkt var det det eneste forsvarlige.

Den benyttede »puslespils-metode« besidder en væsentlig fordel sammenlignet med den direkte indtegning, idet den giver et skøn over åsenes beliggenhed, så man på forhånd kan tage hensyn til de forskydninger i agrenes placering, som jævnlige indtræder, og derved undgå alt for mange rettelser.

Nummereringen er ligeledes en hjælp i identifikationsarbejdet, idet den klarlægger opmålingsholdets rute, hvis generelle billede må formodes at udvise et sammenhængende forløb.

Sammen med marknavnene udgør markbogens beskrivelser af vangen, åsenes og tofternes beliggenhed i de fleste tilfælde den største hjælp til rekonstruktionen. I markbogen beskrives en marks beliggenhed i forhold til dens nabomarker eks.: løber norden på X-mark og sønden på Y-mark, målt fra den vestre side, og såfremt de omkringliggende marker er blevet identificeret på kortet, kan man ene og alene ud fra denne oplysning fastlægge den pågældende marks position.

For at undgå større fejl i rekonstruktionen er det vigtigt at begynde et sted på kortet, hvor identifikationen af en mark er behæftet med den mindst mulige usikkerhed, og det gælder i hovedregelen de marker, som danner ydergrænsen for landsbyens (landsbyernes) jordtilliggende, da denne grænse som oftest er blevet fastlagt lang tid før udskiftningen og 1688-matriklen. Det er derfor anbefalelsesværdigt, hvis kilderne gør det muligt, at foretage indtegningen af markerne ud fra en slags indkredsningsteknik, sådan at de sidst rekonstruerede marker bliver de centralt beliggende.

Angående rekonstruktionens pålidelighed må man fastslå, at den naturligvis kun giver et tilnærmelsesvis rigtigt billede af virkeligheden. Markerne har ganske givet i detaillerne haft et andet forløb end det, man ud fra markbogens angivelser er i stand til at rekonstruere sig frem til, idet man her kun har længde- og breddeangivelserne at gå efter. Agerstriberne vil derved nok få et mere retlinjet forløb på rekonstruktionskortet, end det i virkeligheden har været tilfældet. Endelig bør der som et yderligere usikkerhedsmoment nævnes de fejlskrivninger, der kan have indsneget sig. Det gælder først og fremmest forkerte længde- og breddeangivelser; men også agrenes pløjeretning kan tænkes fejlindskrevet.

Rekonstruktionsmetoden synes imidlertid at kunne afsløre større fejl i kildematerialet, eftersom flere forhold og oplysninger skal samordnes, før markerne kan indtegnes. Det være sig kortet, som viser naturforholdene (søer, moser, åer o.lign.), der sætter en grænse for agrenes udstrækning, eller de allerede indtegnede agre, som ligeledes er med til at afstikke grænser, samt markbogens oplysninger om åsenes og vangenens beliggenhed. Samlet under ét må man derfor fastslå, at metoden nok kan medføre min-

*Rekonstruktionskort til matriklen 1688
over Dreslette, Snave og Brydegaarde.*

BYEJDEMARKEN

HØRTELØJEMARKEN

VOLDTOFTEN

HØRTELØJEMARKEN

FRIEDRICHSTAN

TOREKAMPEN

BYEJDE

BYEJDE

BYEJDE

SØLLENS BEVÆG

BYEJDE

BYEJDE

HALLINGEN

BYEJDE

dre fejl, men at de groveste med temmelig stor sikkerhed lader sig afsløre. Resultatet (rekonstruktionskortet) vil derfor give et troværdigt billede af det rekonstruerede områdes marksystem i perioden omkring 1680.

Bemærkninger i tilknytning til det rekonstruerede kort over Dreslette, Snave og Brydegaarde

I kildegennemgangen rejste vi problemet i tilknytning til ansættelsen af antal vange i Dreslettes marker, og vi nåede frem til, at bymarken var delt op i to vange (Kople og Schoufbierg), et vænge (Snave Wenge), nogle tofter tilhørende Dreslette, samt en skovmark (Schouffmaalene). Som det fremgår af rekonstruktionskortet og af kortet over by- og skovmark, kan denne teori fortsat oppebæres, idet de fire marker Kouble, Kogle og Schous Bierigs, Schoufsbierg to og to udgør en sammenhængende mark.

På udskiftningskortet ses foruden Dreslette, Snave og Brydegaarde, lidt nord for Dreslette, to gårde, kaldet Nørregaarde, som efter kortet at dømme må have haft en ligeså selvstændig karakter som de øvrige byer. I markbogen står Nørregaarde imidlertid opført under Dreslette landsby. Spørgsmålet er derfor, om der i perioden mellem 1682 og udskiftningen har fundet en udflytning sted, eller om de to gårde i 1682 lå placeret der, hvor udskiftningskortet viser, og at man i markbogen blot valgte at regne dem under Dreslette.

Dette spørgsmål lader sig besvare ved hjælp af rekonstruktionen, idet markerne omkring Nørregaarde i markbogen både står beskrevet i forhold til de omkringliggende marker og til de to gårde. Udfra disse oplysninger kan en nøjagtig placering foretages, og som det fremgår af rekonstruktionskortet, lå Nørregaarde på det samme sted i 1682 som ved udskiftningen. Der har altså i dette tilfælde ikke været tale om en udflytning, men blot om en samordning af de to (Dreslette og Nørregaarde) i markbogen.

Det kan være svært at afgøre, hvorfor Dreslette, Nørregaarde, Snave og Brydegaarde valgte at indgå et markfællesskab. Systemet havde den fordel, at bønderne ikke skulle opstille gærder mellem landsbyerne, men dette kunne de ligesåvel have opnået ved et vangelagssystem (dvs. at to eller flere landsbyer med tilgrænsende marker tilpassede rotationen i deres vange efter hinanden).¹⁴ Mens fordelene ved det valgte system synes af ringe

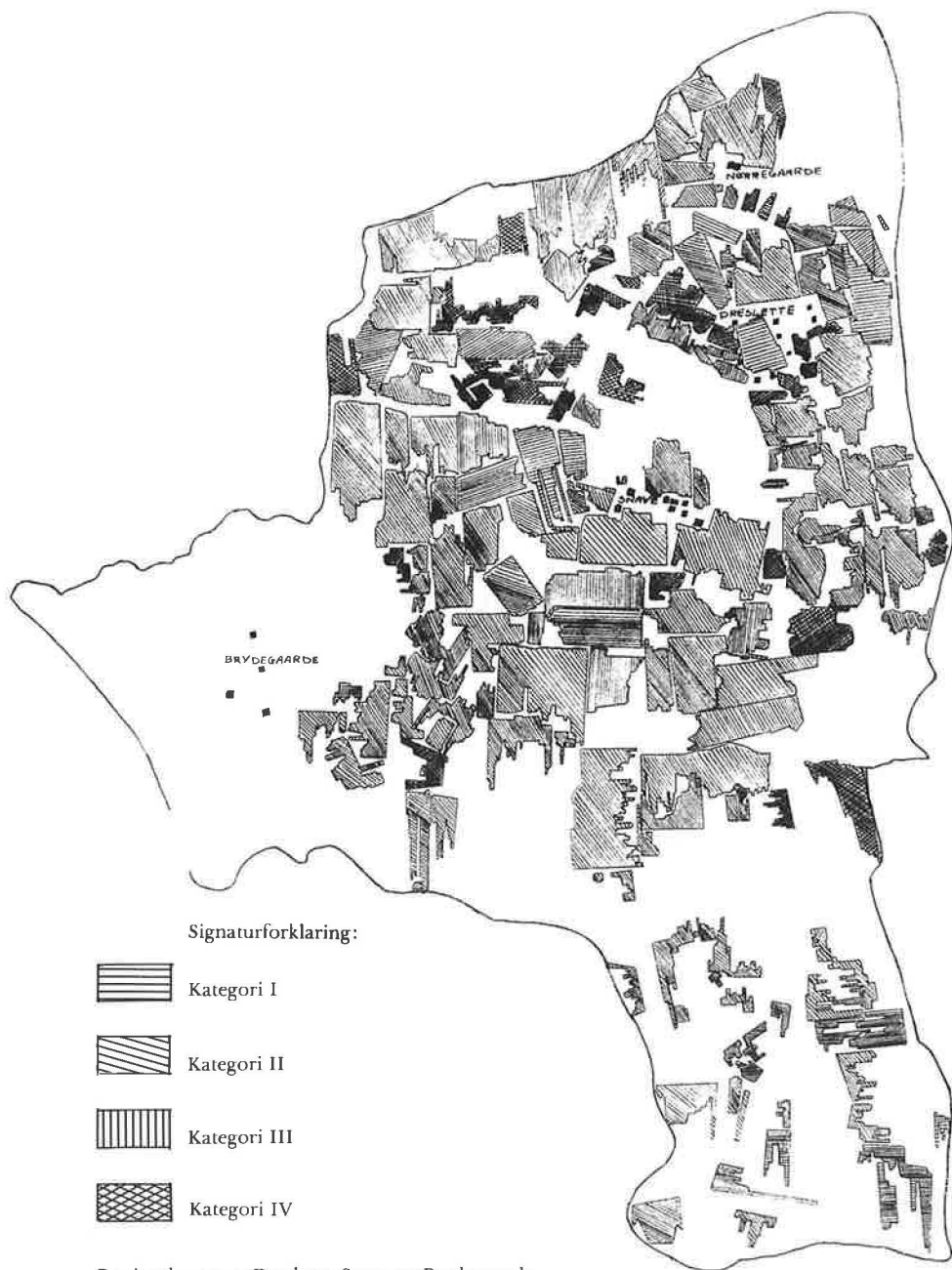

betydning, forekommer ulemperne indlysende, idet bønder fra eksempelvis Dreslette har haft op til 5 km til deres fjerneste agre. En afstand, som uvægerligt må have medført tab af arbejdstid. Vi har senere i artiklen søgt at finde ud af, hvor integreret fællesskabet var, ved at udfærdige et jordfordelingskort på grundlag af rekonstruktionskortet.

Bonitets- og ejendomsfordelingen

Den eventuelle sammenhæng mellem jordernes bonitetsansættelse og deres beliggenhed i forhold til landsbyen

Foruden opmålingsresultaterne finder man i markbogen en taksering af agrenes jordkvalitet. Til grund for denne taksering lå et kvalitetssystem med ialt 15 forskellige bonitetsklasser. En ager skulle efter dette system angives til enten at være god-, middel- eller ringe-jord, kombineret med

en af følgende kornsortsbetegnelser: rug, byg, blandkorn, boghvede og havre.¹⁵

Indsat i et bonitetsskema tager kvalifikationssystemet sig ud som vist nedenfor.

	Rug	Byg	Blandkorn	Boghvede	Havre
God					
Middel					
Ringes					

En ager kunne altså takseres til f.eks. god-rugjord eller ringes-havrejord.

Ved en senere bearbejdelse af markbogsmaterialet blev de 15 bonitetsklasser samlet i 4 taksationskategorier, efter følgende opdeling:¹⁶

- Kategori I : God, middel/ rug, byg
- Kategori II : God, middel/ blandkorn, boghvede + ringes/ rug, byg, blandkorn, boghvede
- Kategori III : God/ havre
- Kategori IV : Middel, ringes/ havre

Ud fra en inddeling af markbogens taksationsangivelser i ovennævnte fire kategorier har vi udarbejdet et kort over jordernes bonitetsfordeling i Dreslettes og de omkringliggende landsbyers bymarker. På kortet er de 4 kategorier angivet med hver sin skravering.

Som det fremgår af kortet, er de fleste jorder blevet takseret til kategori II-jord, dvs. ringes byg- og rugjord samt god, middel og ringes boghvede- og blandkornsjord. Udregnet i procent fordeler de fire kategorier sig på følgende måde i de fem marker:

Schoufbiereg:	Kategori I:	7,2 %
	Kategori II:	68,8 %
	Kategori III:	3,0 %
	Kategori IV:	21,0 %

Kople:	Kategori I:	8,5 %
	Kategori II:	59,0 %
	Kategori III:	8,9 %
	Kategori IV:	23,6 %
Schoufmaalene:	Kategori I:	11,1 %
	Kategori II:	84,5 %
	Kategori III:	0,0 %
	Kategori IV:	4,4 %
Snave Wenge:	Kategori I:	3,4 %
	Kategori II:	86,7 %
	Kategori III:	7,8 %
	Kategori IV:	2,1 %
Dreslette Tofter:	Kategori I:	18,2 %
	Kategori II:	59,2 %
	Kategori III:	3,1 %
	Kategori IV:	19,5 %

Den næststørste kategori i bymarken var i 1682 middel- og ringe havrejord (kategori IV). Jorderne i denne kategori lå, i modsætning til kategori II-jorderne, som var jævnt fordelt over hele bymarken, nær mosearealerne, hvilket er meget naturligt, da jorderne på disse steder nok har været meget fugtige.

Kategori III udviser ikke noget typisk billede på kortet, og det er heller ikke muligt at give nogen dækkende karakteristik af disse jorders beliggenhed, da kategorien kun udgør en ubetydelig procentdel i den samlede fordeling.

Det samme gælder kategori I, dog er det spørgsmålet, om ås nr. 148, som lå inde mellem Dreslettes gårde, havde den fine jordkvalitet ud fra fysiske forhold i jordbunden, eller om det skyldtes en tilførsel af gødningsstoffer. Det sidste er nok det mest sandsynlige ud fra dens beliggenhed, men også her gælder det, at materialet er for spinkelt til at danne grundlag for en teori.

Som det fremgår af bonitetskortet og procentfordelingen, var jorderne i Schouffmaalene gennemgående af bedre kvalitet end de øvrige marker. Dette forhold må nok tilskrives den omkringliggende løvskov, som med

det årlige løvfald har tilført jorden gødningsstoffer og dermed forhøjet dens ydeevne.

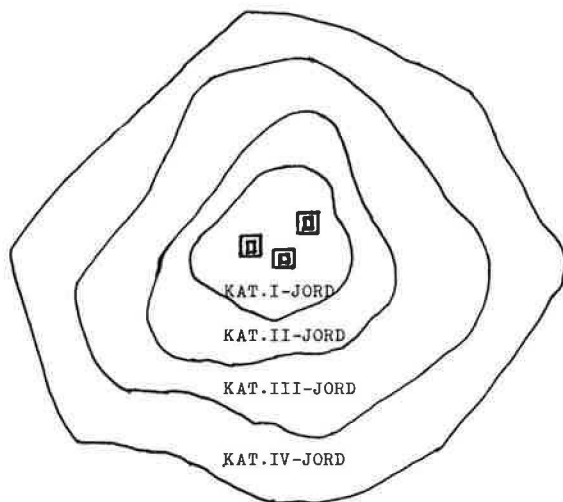
Bemærkelsesværdigt er det, at en mark som Kople, hvis gennemsnitlige jordkvalitet lå under både Schoufbiergs og Snave Wenges, i markbogen er opgivet med et brug/hvile-forhold på 2/1 i modsætning til de to andre markers 2/2. Udfra dette forhold kan det tænkes, at den dårlige jordkvalitet er fremkommet som følge af manglende hvile, hvorved jorden er blevet udpint. Til årsagerne må dog fortsat medregnes de omkringliggende mosearealer.

Men hvordan passer nu disse resultater til teorien om de koncentriske bonitetsringe?

Teorien går i korthed ud på flg.:

Den højest takserede jord (jord af bedste kvalitet) lå i landsbyerne og deres nærmeste omgivelser, og jordens kvalitet aftog derefter proportionalt med afstanden fra byen. Dette forhold skyldtes en intensiv gødskning og dyrkning af markerne nær landsbyen og en tilsvarende ekstensiv dyrkning af de fjerntliggende jorder.¹⁷

Ved at sammenholde bonitetsangivelserne med kortet vil man se, at der for Dreslette, Snave og Brydegaarde ikke har været tale om koncentration af de gode jorder nær byerne. Nær Dreslette finder man således toftejorder af ringeste kvalitet (middel og ringe havrejord), og de gode jorder

Teorien om de koncentriske bonitetsringe

(god og middel byg- og rugjord) er nødvendigvis ikke placeret nær byerne, det gælder f.eks. ås nr. 42 (Dyrs Agre).

Selvom man ikke medtager Schouffmaalene i bedømmelsen af teoriens udsagn, da denne som nævnt nok har haft sin gode jordkvalitet p.gr.a. de omkringliggende løvskovsarealer, kan man på baggrund af resultaterne i denne undersøgelse alligevel sætte spørgsmålstegn ved teoriens generelle gyldighed.

Vi skal ikke her forsøge at danne en ny teori, da en sådan kræver et betydeligt større undersøgelsesmateriale, men blot pege på, at bønderne, bortset fra tilfældet med ås nr. 148 (Hansbelle Toft), ikke synes at have gødet de nærmest-liggende jorder, hvilket i mange tilfælde vil sige de individuelle lodder. Hvilket system de så har benyttet, hvis der overhovedet er tale om noget system – ja, det er her teorien skal fremkomme, men det er også her, at et større materiale end det, artiklen bygger på, behøves.

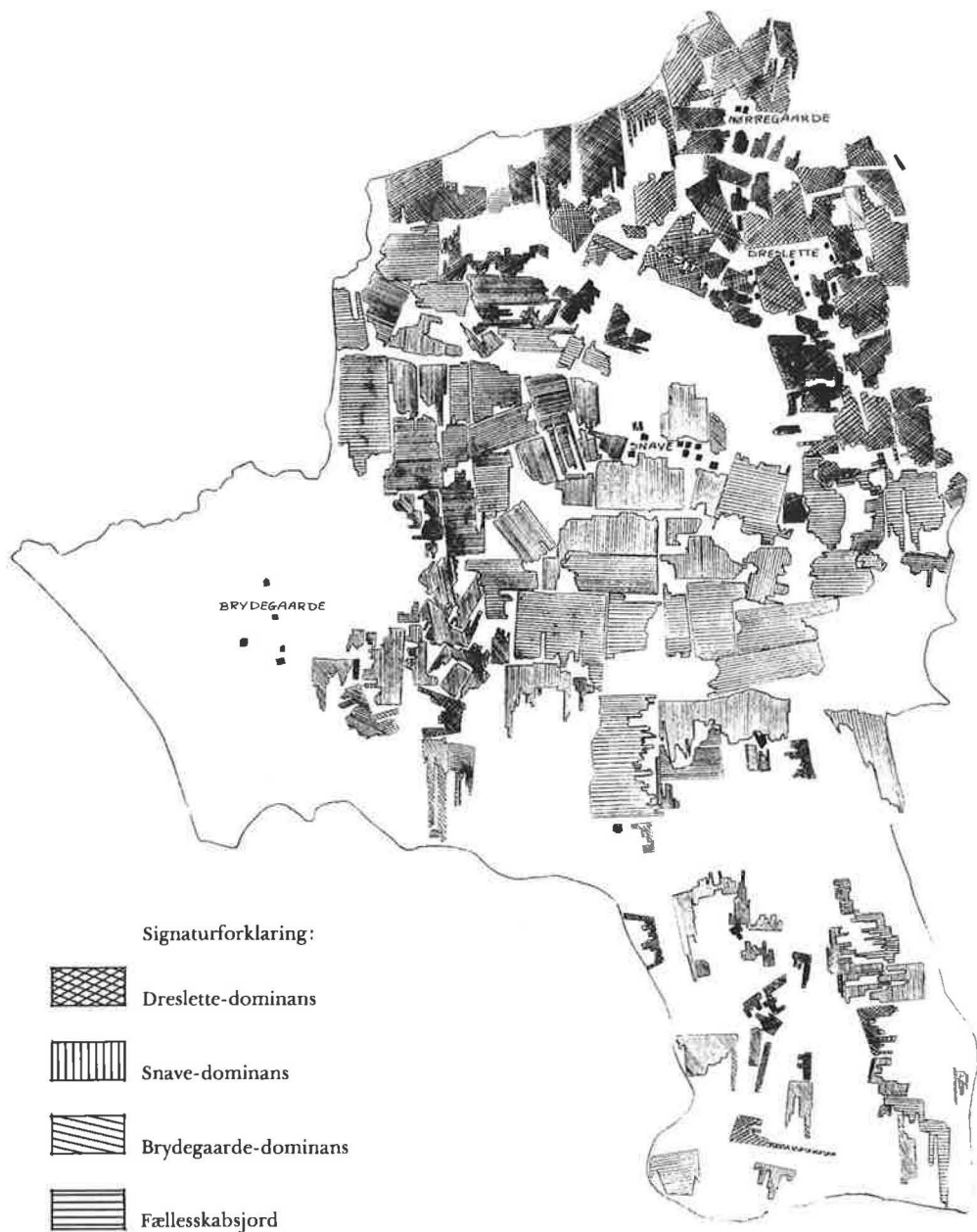
Jordfordelingen mellem de tre byer Dreslette, Snave og Brydegaarde

For at give et indtryk af, hvor udbygget markfællesskabet mellem Dreslette og de omkringliggende byer var i 1682, har vi udarbejdet et kort over jordfordelingen. Kortet viser de marker, hvor bønder fra én af de tre byer har domineret, dvs. hvor en af byerne besad over 50 % af åsens samlede areal. Disse marker er indtegnet med forskellig skravering, alt efter hvilken by der dominerer (dominans af bønder fra henholdsvis Dreslette, Snave og Brydegaarde). Den vandrette skravering viser, hvor fællesskabet var så udbygget, at ingen af byerne havde over 50 %, og det er her, vi kan aflæse graden af integration; store arealer på kortet med denne skravering vil således være ensbetydende med en stærk integration.

I behandlingen af materialet vil vi tage vores udgangspunkt i Dreslette. Således vil vi søge at bestemme integrationsgraden for Dreslettes marker ud fra følgende spørgsmål:

Hvor stor en procentdel af Dreslettes jordtilliggender lå i 1682 indenfor de marker, som de dominerede (ternet skravering)?

- a. Udregnet på Dreslettes samlede jordtilliggender i hver af markerne Kople, Schoufbierg, Schouffmaalene, Snave Wenge og Tofterne.
- b. Udregnet på Dreslettes samlede jordtilliggender i bymarken.

Kort over jordfordelingen mellem Dreslette, Snave og Brydegaarde

Vi ønsker altså hermed at få belyst to forhold. For det første den samlede integrationsgrad, og for det andet integrationsgraden for de enkelte marker.

I afsnittet »Bemærkninger i tilknytning til det rekonstruerede kort over Dreslette, Snave og Brydegaard« omtalte vi kort markfællesskabets fordele og ulemper, og vi fandt, at systemet først og fremmest medførte ulemper. For at give en »retfærdig« vurdering af systemet og dets konsekvenser fandt vi det dog nødvendigt at foretage en mere detaljeret undersøgelse af markfællesskabet, og det er i denne sammenhæng, vores bestemmelse af integrationsgraden skal ses.

Af kortet fremgår det, at markfællesskabet var konsekvent gennemført i områder indenfor vangene Kople og Schoufbiereg, idet vi med konsekvent mener en ligelig fordeling af åsenes agerstykker mellem de tre byer, mens det for de andre marker, Snave Wenge og Dreslette Tofter, har været de nærmest-liggende byer, der har domineret.

Men hvor meget?

Vi vil her, ud fra kortet og markbogen, udregne de under spørgsmål a. og b. ønskede procentdele, altså hvor stor en procentdel af Dreslottes jorder der lå indenfor området med ternet skravering i de enkelte marker og i hele det dyrkede areal.

Tallene og procenterne er som følger:

Schoufbiereg:

I. Dreslottes samlede arealtilliggende i Schoufbiereg:	1902885 sjæll. kv. alen
II. Deraf beliggende i den ternede skravering:	821353 sjæll. kv. alen
II's procentdel af I: $821353/1902885 \times 100\% =$	43,2 %

Kople:

I. Dreslottes samlede arealtilliggende i Kople:	1710069 sjæll. kv. alen
II. Deraf beliggende i den ternede skravering:	1099161 sjæll. kv. alen
II's procentdel af I: $1099161/1710069 \times 100\% =$	64,3 %

Dreslette Tofter:

I. Dreslottes samlede arealtilliggende i Dreslette Tofter:	1714077 sjæll. kv. alen
II. Deraf beliggende i den ternede skravering:	1644263 sjæll. kv. alen
II's procentdel af I: $1644263/1714077 \times 100\% =$	96,0 %

Schoufmaalene:

I. Dreslettes samlede arealtilliggende i Schoufmaalene:	458858 sjæll. kv. alen
II. Deraf beliggende i den ternede skravering:	202088 sjæll. kv. alen
II's procentdel af I: $202088/458858 \times 100 \% =$	44,0 %

Snave Wenge:

I. Dreslettes samlede arealtilliggende i Snave Wenge	234671 sjæll. kv. alen
II. Deraf beliggende i den ternede skravering:	0 sjæll. kv. alen
II's procentdel af I: $0/234671 \times 100 \% =$	0,0 %

Det opdyrkede areal:

I. Dreslettes samlede arealtilliggender:	6020560 sjæll. kv. alen
II. Deraf beliggende i den ternede skravering:	3766838 sjæll. kv. alen
II's procentdel af I: $3766838/6020560 \times 100 \% =$	63,0 %

Selvom man, ud fra kortet, ser en tendens til at samle Dreslettes jordtilliggende i nærheden af byen, viser tallene alligevel, at næsten halvdelen af Dreslettes jorder har ligget udenfor den ternede skravering, og altså spredt over hele arealet.¹⁸ Dette bliver endnu tydeligere, hvis man fraregner Dreslette Tofter, som med sine 96 % klart er domineret af Dreslette:

Det opdyrkede areal minus Dreslette Tofter:

I. Dreslettes samlede arealtilliggender: (6020560 ÷ 1714077) sjæll. kv. alen =	4306483 sjæll. kv. alen
II. Deraf beliggende i den ternede skravering: (3766838 ÷ 1644236) sjæll. kv. alen =	2122602 sjæll. kv. alen
II's procentdel af I: $2122602/4306483 \times 100 \% =$	49,0 %

Man kan altså fastslå, at Dreslette har haft sine jorder jævnt fordelt over hele det rekonstruerede område i et, bortset fra toftejorderne, fuldt udbygget markfællesskab med de omkringliggende byer Snave og Brydegaard. Det valgte system synes således fortsat at have medført flere ulemper end fordele. Hvis det derimod havde vist sig, at der kun var tale om en svag integration, kunne man have fastslået, at fordele og ulemper ved systemet havde været nogenlunde de samme som ved vangelagssystemet, men her er der altså tale om en placering af marker, der på grund af de lange afstande fra byerne må have medført betydelige tab af arbejdstid.

Noter:

1. Henrik Larsen: Fra Christian V's Matrikel. Aarboeg for Historisk Samfund for Odense og Assens Amter III, 1, 1926, pp. 7-23.
2. Se den anførte litteraturliste.
3. Målebordsbladet (1:20000) Nr. M 3813 Flemløse.
4. Tolkningen af jordkvaliteternes opståen skyldes Viggo Hansen. Se Trap Danmark: Odense Amt. 5. udg. bd. 12, Kbh. 1956, pp. 503-08.
5. Jfr. bilag I.
6. At den odenseanske kommission i det hele taget har arbejdet noget overfladisk, fremgår af C. Rise Hansen & Axel Steensberg: Jordfordeling og udskiftning, Kbh. 1951, p. 103.
7. Da markbogen ikke er fortløbende pagineret, er det ikke muligt at henvise til enkelte steder i markbogen.
8. Samlede areal: Schouffmaalene: 1239752 sjæll. kv. alen. Kople: 4570712 sjæll. kv. alen. Schoufbiereg: 5140656 sjæll. kv. alen.
9. Gunnar Knudsen: De danske Matrikler og deres Benyttelse ved historiske Undersøgelser i Lokalhistorie-Rigshistorie, Viborg 1967, pp. 143-47.
10. C. Rise Hansen & Axel Steensberg, op. cit., pp. 363-64.
11. Angående opmålingsteknikken ved udskiftningen se N. E. Nørlund: Danmarks Kortlægning bd. 1, Kbh. 1942, pp. 58-64.
12. Ialt er det muligt at genfinde 35,4 % af markbogens marknavne på udskiftningskortet.
13. Jfr. bilag I og II.
14. Se Karl Erik Frandsen: Møns udvikling fra omkring 1600 til 1900, Bygd 6. årg. nr. 5 1975, pp. 7-8.
15. Desuden fulgte efter denne klassificering en mere detaljeret kvalitetsbeskrivelse af jordbunden. Som eksempel kan nævnes: »God blandkornsjord af sand og sort muldet jord, ej mere sand end muld«.
16. Denne opdeling fandt sted ved udarbejdelsen af matriklens modelbøger.
17. C. Rise Hansen & Axel Steensberg, op. cit., pp. 302-03 samt Viggo Hansen The Medieval Dispersal of Rural Settlement in Denmark as a Function of Distance from Primary Nucleations, Ulster 1976, pp. 53-59.
18. Tendensen gør sig også gældende i området omkring Snave og Brydegaarde, men som nævnt tager denne undersøgelse sit udgangspunkt i Dreslette.

Litteraturliste og kildefortegnelse:

Utrykte kilder:

Rigsarkivet (RA)

Rentekammeret:

312: 518 Markbog Dreslette Sogn 1 bd.

Udskiftningskort over Dreslette, Snave og Brydegaarde.

Kortet er fundet og opbevaret hos Hans Marius Pedersen, Mosegårdsvej 9, Dreslette.

Kortets mål:

Nederste vandrette mål: 1,28 m

Øverste vandrette mål: 1,265 m

Højde: 1,47 m

Litteratur:

- Karl-Erik Frandsen: Møns udvikling fra omkring 1600 til 1900. Bygd 6 årg. nr. 5 1975, pp. 6-12.
- Karl-Erik Frandsen: Harndrup og Skårup. Retrospektiv analyse af den agrare struktur i fynske landsbyer i det 17. århundrede, Odense 1976.
- Karl-Erik Frandsen, Aage H. Kampp & Margit Mogensen: Starreklinte. Kulturgeografi bd. 123 1975, pp. 117-22.
- Viggo Hansen: Vore landsbyers alder og struktur. Geografisk Tidsskrift. bd. 58. 1957-59, pp. 66-95.
- Viggo Hansen: Landskab og bebyggelse i Vendsyssel, Kbh. 1964.
- Viggo Hansen: Rural Settlement on Danish Glacial Outwash Plains. Les Congres et Colloques de l'Université de Liege. Volume 58: L'Habitat et les Paysages Ruraux D'Europe. Comptes rendus du Symposium tenu a l'Université de Liege du 29 juin au 5 juillet 1969. Volume publié par les soins de F. Dussart, Université de Liege 1971, pp. 205-18.
- Viggo Hansen: The Medieval Dispersal of Rural Settlement in Denmark as a Function of Distance from Primary Nucleations. Offprint from: Fields, Farms and Settlement In Europe. Papers presented at a Symposium, Belfast, July 12-15, 1971. Edited by R. H. Buchanan, R. A. Butlin and D. McCourt. Published by the Ulster Folk and Transport Museum 1976, pp. 53-59.
- C. Rise Hansen & Axel Steensberg: Jordfordeling og udskiftning, Kbh. 1951.
- Gunnar Knudsen: De danske Matrikler og deres Benyttelse ved historiske Undersøgelser. Fortid og Nutid, bd. 2, 1919. Genoptrykt i artikelsamlingen: Lokalhistorie-Rigshistorie, Viborg 1967, pp. 115-56.
- Henrik Larsen: Fra Christian V's Matrikel. Aarbog for Historisk Samfund for Odense og Assens Amter III, 1, 1926, pp. 7-23.
- N. E. Nørlund: Danmarks Kortlægning bd. 1, Kbh. 1942.
- Henrik Pedersen: De danske Landbrug 1688, Kbh. 1928, 1975.
- Trap Danmark: Odense Amt. 5. udg. bd. 12, Kbh. 1956.
- Iøvrigt er benyttet målebordsblad: Nr. M 3813 Flemløse.

Bilag I

Oversigt over gårdene i Dreslette by i 1682 med tilføjelse af endeligt hartkorn efter matriklen af 1688.

Matr. nr.	Kort-nr.	Ejer	Bruger	Hartkorn
1	I	præstegården	Hans Jensen	7-1-2-0
2	V	Anders Bilde	Markus Christophersen	9-4-2-2 + 0-0-1-1
3	VI	Anders Bilde	Jørgen Nielsen Stougaard	9-4-3-2 + 0-0-1-1 + 0-2-0-0
4	XVI	Anders Bilde	Jørgen Simonsen	8-2-1-1 + 0-0-1-1

5	XVII	Christen Jacobsen i Assens	Peder Pedersen	4-5-2-1
6	XIII	Anders Bilde	Hans Ibsens enke	3-4-0-2
7	X	Christen Jacobsen i Assens	Jep Hansen	3-5-1-0
8	XII	Christen Jacobsen i Assens	Jens Sørensen	3-7-2-0
9	XV	Anders Bilde	Hans Jørgensen	2-0-1-0
10	XI	Anders Bilde	Niels Hansen	0-5-1-0
11	VIII	Christen Jacobsen i og IX Assens	Peder Pedersen Skomager, øde	4-3-3-3
12	VII	Christen Banner	Tor Tordsen	4-0-1-2
13	-	Christen Banner	Bertel Hansen	4-7-2-0
14	XIV	Christen Banner	Laurids Rasmussen	4-1-1-2
15	IV	Bispen i Odense	Mads Smids enke	2-2-2-2

Nørregaarde

1	II	Christen Banner	Laurids Hansen Hvidt	8-1-1-2 +
2	III	Christen Banner	Hans Lauridsen	7-6-2-1 +

Kilder: Markbog nr. 518. RA., samt Matrikel for Assens amt 1688. RA.

Matrikel nr. 11 er i perioden 1682-1784 blevet delt i to brug. Matrikel nr. 13 blev nedbrudt bygningsmæssigt i 1729 og jorden fordelt ligeligt på matrikelnumrene 5, 7 og 8.

Kolonne 2 »Kortnr«. angiver de enkelte matrikelnumres numre ved udskiftningskortets optegning 1784-85.

Bilag nr. II

Tekstoplysninger på udskiftningskort over Dreslette by m.fl.

Kort over Dreslette, Snave og Brydegaard Byers Jorder med mere, aldt beliggende udi Assens Amt, Fyens Stift. i Aarene 1784 og 1785 Opmaalt og 1789 Udskiftet af Nyholm. Copieret 1805 af W. F. Falck.

Forklaring:

Dreslette Bye

Præstegaarden	No I	Herr Jacobsen	} Under Friderichsgave
Nørregaarde	No II	Lars Rasmussen	
	No III	Hans Nielsen	

Boelstædet	No IV	Mads Hansen til Wöflinge Hospital	
Gaarden	No V	Jørgen Pedersen	} Flenstofte gods
	No VI	Rasmus Stougaard	
Boelstædet	No VII	Niels Hendrichsen. Friderichsgave Gods.	
	No VIII	Hans Christiansen. Selv Ejer.	
Gaarden	No IX	Hans Hansen. Selv Ejer.	
	No X	Ole Hansen til Friderichsgave	
Boelstædet	No XI	Peder Hansen til Flenstofte.	
Gaarden	No XII	Hans Mortensen til Friderichsgave	
	No XIII	Lars Jensen til Flenstofte	
Boelstædet	No XIV	Anders Hansen til Friderichsgave	
	No XV	Hans Pedersen	} til Flenstofte
Gaarden	No XVI	Rasmus Rasmussen	
	No XVII	Christen Hansen til Friderichsgave	

Snave Bye

Boelstædet	No XVIII	beboes af Peder Nielsen tilhører Flenstofte	
Gaarden	No XIX	Lars Pedersen, Friderichsgave	
	No XX	Anders Larsen	} Under Skovgaarde
Huuset	No XXI	Peder Larsen	
Gaarden	No XXII	Anders Andersen til Friderichsgave	
	No XXIII	Jørgen Simonsen	} tilhører Skovgaarde
	No XXIV	Peder Nielsen	
	No XXV	Jens Larsen tilhører Flenstofte	
	No XXVI	Anders Bømand tilhører Friderichsgave	
Boelstædet	No XXVII	Jens Pedersen tilhører Flenstofte	
Gaarden	No XXVIII	Niels Isaksen	} tilhører Skovgaarde
Boelstædet	No XXIX	Lars Hendrichsen	
Degne Boligen	No XXX	Degnen S. Lunde	
Gaarden	No XXXI	Mads Madsen tilh. Friderichsgave	

Brydegaards Bye

Huuset No	XXXII	beboes af Peder Hansen	} tilhører Friederichsgave
Gaarden	XXXIII	Michel Pedersen	
Boelstædet	XXXIV	Niels Hansen	
Gaarden	XXXV	Lars Rasmussen	
	XXXVI	Mads Larsen	
	XXXVII	Lars Hansen	
	XXXVIII	Lars Sørensen	} Udflyttet
Boelstædet	XXXIX	Lars Friderichsen	
	XL	Niels Nielsen	} tilhører Flenstofte
Gaarden	XLI	Christian Jørgensen til Friderichsgave	
Brunshuus	XLII	Christen Olsen og Anders Skræder, tilhørende Dreslette Præstegaard.	

- Desuden haver efterskrevne Eyendoms-Jorder paa disse Byers marker
- No 43 Michel Christophersen i Enemærke Huset
- No 44 Jens Larsen i Edhuus.
- No 45 Hans Olsen i Aae.
- No 46 Niels Hansen i Brydegaard.
- No 47 Hans Sørensen samestæds
- No 48 Niels Nielsen i Brydegaard.
- No 49 Lars Nielsen i Dreslette.
- No 50 Hans Hansen i Mullerød
- No 51 Jørgen Hansen paa Avernæs.
- No 52 Thor Christensen paa Helnæs.
- No 53 Jens Nielsen i Mullerød. Endel strøe Jorder Frederichsgave gods tilhørende.
- No 54 Hans Hansen i Mullerød, ligesaa nogle Jorder i dette Laug. Skovgaarde tilhørende.
- No 55 Mads Hansen i Dreslette. Ejendoms Jord.
- No 56 Lars Nielsen Top, ibid. Ligeesaa.
- No 57 Søren Clausen. Ligeledes.

Huuse som ved jord Delingen er tillagt Grund.

Friderichsgave Gods Dreslette By:

- A. Lars Spinder
B. Rasmus Nielsen
C. Hans Jørgensen
D. Hans Hansens Enke
E. Jens Hansen
F. Mads Andersen
G. Lars Smed
H. Rasmus Wandholm
J. Lars Andersen
K. Hans Sørensen
L. Ole Pedersen
M. Jørgen Madsen
N. Lars Nielsen
O. Et Skovfoged Huus opbygges.

Skaarup

Snave

Brydegaard

Løgismose Gods Dreslette:

Ved Tokkelhaver

Ovennævnte bilag I og II er udarbejdet af lektor Finn Stendal Pedersen. Identifikationen af Dreslette Bys gårde fra udskiftningskortets numre til matrikelnumrene 1688 er sket på baggrund af følgende kilder:

Matrikel 1688. Baag herred. Assens amt. LAO.

Register til fæsteprotokol for Flenstofte gods. LAO.

Fæsteprotokol for Flenstofte. LAO.

Mark- og dyrkningsfællesskabet i Dreslette 1680

Register til fæsteprotokol for Frederiksgave gods.

Fæsteprotokol for Frederiksgave 1762-1832. LAO.

Fæsteprotokol for Frederiksgave 1709-1762. LAO.

Jordebøger fra Løgismose godsarkiv 1697-1771. 1. pk. LAO.

Skifteprotokol for Løgismose godsarkiv 1760-1803. LAO.

Skifteprotokol for Flenstoftes godsarkiv 1803-1843 LAO samt Skifteprotokol for bispearkivet. LAO.